

DEBRECENI EGYETEM
Agrártudományi Centrum
Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar
Agrárgazdaságtani és Közgazdaságtani Tanszék

Interdiszciplináris Társadalom- és Agrártudományok Doktori Iskola
Doktori Iskola vezető: Dr. Szabó Gábor, egyetemi tanár, az MTA Doktora

Doktori (PhD) értekezés tézisei

AZ AGRÁR-KÖRNYEZETVÉDELEM
ÉS A VIDÉKFEJLESZTÉS ÖSSZEFÜGGÉSEI
AZ EURÓPAI UNIÓHOZ TÖRTÉNŐ CSATLAKOZÁS TÜKRÉBEN

Készítette:

Katonáné Kovács Judit

Témavezető:

Dr. Szabó Gábor
egyetemi tanár
az MTA Doktora

DEBRECEN

2006

„JÁTSZVA MAGYARUL

*aki megért
s megértet
egy népet
megéltet.”*

Kányádi Sándor

1. A KUTATÁS CÉLKITŰZÉSE

Hazánknak az egységes piaci versenyben való részvételét nem előzte meg a magyar mezőgazdaság szerkezeti, technikai-technológiai és intézményi felkészítése az új feladatokra. Fontos, hogy a folyamatok szervezőivé lépjünk elő. Magyarország természeti és társadalmi adottságait figyelembe véve nemzetgazdasági érdek, hogy a mezőgazdaság kapcsán évek óta hiányzó hosszú távú stratégia megszülessen. A **kutatás célja** a mezőgazdaság kapcsolatrendszerén belül a vidékfejlesztés és az agrár-környezetvédelem vizsgálata. Annak a **hipotézisnek** az alátámasztása, hogy az Unió agrárpolitikája által megfogalmazott többfunkciós mezőgazdasági modell alkalmazása Magyarországon, megfelelő politikai akarat mellett, a nemzetgazdaság fejlődését előmozdító tényezővé válhat.

A dolgozat a következő kérdésekre keresi a választ:

1. Miért fontos a mezőgazdaság gazdasági, természeti és társadalmi oldalról történő megközelítése Magyarországon?
2. Milyen szerepe van a mutatóknak, az információnak, az információs technológiának a fejlődés elősegítésében és vizsgálatában?
3. Az a környezeti „ajándékhatás”, melyet a rendszerváltás után bekövetkezett gazdasági visszaesés eredményezett Magyarországon, hogyan mutatható ki a mezőgazdaság kapcsán?
4. Mekkora szerep jut jelenleg Magyarországon a Közös Agrárpolitika második pillérének, a vidékfejlesztésnek, és azon belül az agrár-környezetgazdálkodásnak?
5. Melyek a minimumtényezők a vidékfejlesztésben?

A fenti kérdésekre adott tételes válaszok a dolgozat összefoglalásában jelennek meg.

2. AZ ÉRTEKEZÉS FELÉPÍTÉSE, ALKALMAZOTT KUTATÁSI MÓDSZEREK

Értekezésemben az *interdiszciplináris megközelítést* helyeztem előtérbe. A vizsgált terület szerteágazó volta miatt a szakirodalmakat dokumentáló, rendszerező szekunderkutatást nem külön fejezetben ismertetem, hanem fejezetenként a részterületek tárgyalásához illeszttem.

Az egymást követő fejezetek által átfogott terület fokozatosan szűkül. Míg első lépésben az Európai Unió egészét érintő kérdéseket vizsgálom, a második rész Magyarországgal foglalkozik, végül az első két fejezet kutatásainak eredményeit a Hortobágy térségére próbálom levetíteni.

Az **Európai Uniót érintő fejezet** négy alfejezetre tagolódik. A négy alfejezet a témához kapcsolódó uniós politikákat, stratégiákat mutatja be. A vizsgált területek: az agrárpolitika, a környezeti politika, a vidékfejlesztés és a fenntartható fejlődés mind szorosan kapcsolódnak kutatási munkámhoz. Tárgyalásuk sorrendjét az határozta meg, hogy az Unió politikájába időrendileg milyen sorrendben épültek be, hogyan követték egymást.

- Első lépésben az Európai Unió **agrárpolitikáját** tekintem át. A kutatási témámban alapfeladatként tekintettem a Közös Agrárpolitikával foglalkozó *szakirodalmak áttekintését*, igyekeztem röviden összefoglalni a fontosabb fejlődési állomásokat. A szakirodalmi kutatás eredményeként, rendszerezve a szerzett információkat, *logikai modell* segítségével, saját megközelítésben ábrázoltam a mezőgazdaság kapcsolatrendszerét.
- A második alfejezet a **környezeti politikát** vizsgálja. Az Unió környezeti politikájának fejlődése során megfogalmazódott, hogy a környezeti kérdéseknek minden ágazati politikába be kell épülniük. Kutatási területemből adódóan ebben a részben döntően az agrár-környezeti kérdésekkel foglalkozom.
- Harmadik lépésben a **vidékfejlesztési politika** kialakulását tanulmányoztam. Ebben a részben ismertetem az Unió strukturális politikáját is, mert úgy gondolom, hogy a vidékfejlesztési politika jelenleg a KAP és a strukturális politika metszéspontjában helyezkedik el.
- A negyedik alfejezetben, az Uniónak a **fenntartható fejlődés** kapcsán hozott intézkedéseit tanulmányozom. Kutatásom negyedik évében sikerült megérlelni magamban azokat a gondolatokat, melyek itt megfogalmazódnak, és minden kérdéskör vizsgálatánál

próbálom keresni azt a megoldást, mely a fenntartható fejlődés pillérei között harmóniát teremtet. A pillérekhez kötődő erőforrások közül elsősorban a társadalmi és a természeti tényezők szerepét vizsgálom. Kiemelten foglalkozom a társadalmi tőke kérdéskörével, melynek fontosságára a tanszékünkön folyó, a marginalizáció problémáját vizsgáló *EUROLAN nemzetközi kutatás* hívta fel a figyelmemet. Ebben az alfejezetben ismertetem az információ, az indikátorok fontosságát. Magyarázatul szolgál a téma elhelyezésére, hogy a mutatók szerepe a környezeti politika mellett a fenntartható fejlődés vizsgálatával, valamint az Unióban egyre nagyobb szerepet kapó újfajta irányítási mód, a nyitott koordináció megjelenésével felerősödik. Ennek a résznek a végén a mutatók információ hordozó szerepének, valamint a rendszerváltozás mezőgazdaságot érintő környezeti hatásának bemutatására a matematikai-statisztikai módszerek közül a *grafikus ábrázolást* választottam. A grafikus ábrázolási módok közül a poláris koordináta rendszert használtam. Azért ezt a módszert választottam, mert a grafikus ábrázolás az arányok szemléltetését, a statisztikai adatok, sorok közti áttekintést, az összefüggések felismerését elősegíti, megkönnyíti az elemzés folyamatát.

A **Magyarországot érintő fejezet** három alfejezetre oszlik. Ebben a részben az uniós fejezetben ismertetett témakörök – agrárpolitika, környezetpolitika, vidékfejlesztés, fenntartható fejlődés – magyarországi vizsgálatával foglalkozom.

- Először a magyar gazdaság, majd azon belül a mezőgazdaság főbb jellemzőit ismertetem. A magyar gazdaság ismertetésénél kiemelem a külföldi tőke meghatározó jelenlétét és a térségek közötti differenciáltságot.
- A második alfejezetben az uniós csatlakozás hatásait elemzem. Minden tagországnál, így Magyarországon is, az Unió költségvetésének újraelosztási mechanizmusa, valamint az agrárpolitika és a strukturális politika közösségi szintű szabályozása jelentős változásokat hozott. Ezek a változások leginkább a támogatási rendszerben jelentkeznek. Ezt szem előtt tartva a csatlakozási tárgyalások rövid ismertetése után, az agrárkiadások fő támogatási csoportjait követve vonok le következtetéseket. A három támogatási csoporton belül – klasszikus piaci támogatások, közvetlen támogatások, vidékfejlesztési támogatások – elsősorban a vidékfejlesztési támogatásokkal foglalkozom, ezeket elemzem mélyebben. Ennek a kérdéskörnek a vizsgálatát a Nemzeti Fejlesztési Terv (NFT) ismertetésével kezdem. Teszem ezt azért, mert a jelenlegi magyar vidékfejlesztési programoknak ez adja az alapját. Ebben az alfejezetben *kérdőíves felmérés* segítségével vizsgálom a strukturális

politika alapelveinek Magyarországi érvényesülését. A kérdőívek kitöltéséhez kistérségi menedzsereket kértem fel. Azért ezt a vizsgálati csoportot választottam, mert a kistérségi menedzserek jelentős szerepet játszanak a NUTS IV szintű régiók programjainak kialakításában. A megkérdezett kistérségi menedzserek, így a visszaérkezett kérdőívek is, az ország hét NUTS II régióját reprezentálták. A kérdőívek 68%-a, 114 darab érkezett vissza hozzám, melyek feldolgozásához az *SPSS számítógépes programrendszer* 10. verzióját használtam. A programcsomag matematikai statisztikai programjai közül keresztábra-elemzést készítettem és ezek eredményeit elemeztem. A jelenlegi vidékfejlesztési támogatások további rendszerezésénél a Tanács 1698/2005/EK vidékfejlesztési támogatásokról szóló rendeletében meghatározott *tengelyeket tekintettem támpontul*.

- A harmadik alfejezetben a munkám legnagyobb részét képező, a 2002-2003 között megvalósult, Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program (NAKP) adatainak a feldolgozása révén nyert tapasztalatokat elemzem. A Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium anonim módon rendelkezésemre bocsátotta a két év pályázóinak teljes adatbázisát. Az NAKP két éves adatai lezárt adatbázisként kezelhetők, hiszen a 2004. évi májusi csatlakozással az NAKP befejeződött és céljait a Nemzeti Vidékfejlesztési Terv (NVT) viszi tovább. *Komparatív elemzés* módszerét alkalmaztam annak a vizsgálatára, hogy az NAKP intézkedései milyen eredményeket hoztak a különböző régiókban Magyarországon. A rendelkezésemre álló adatokat *statisztikai, illetve matematikai-statisztikai módszerek* segítségével, különböző megközelítésekől, eltérő területi lehatárolások (NUTS I, NUTS II, NUTS III, NUTS IV) szerint vizsgáltam. Az adatok feldolgozásához *Microsoft Excel és SPSS programrendszert*, az eredmények térképszerű megjelenítéséhez pedig, az *ArcView 3.2. térinformatikai programot* használtam. Az elemzéshez felhasználtam a Microsoft Excel táblázatkezelő program beépített adatelemző részéből a korrelációs együtthatót számító modult.

Az **utolsó fejezet a Leader Programot** vizsgálja az Unióban, Magyarországon és Hortobágy térségében. Hortobágy vizsgálatával sok kutatás foglalkozik, történelmi, kulturális, földtani, természeti, gazdasági stb. szempontból vizsgálva a kistáját. Saját megközelitésem a térségre vonatkozólag abból a szempontból tekinthető újszerűnek, hogy elsősorban a *társadalmi tőke oldaláról közelítem* a terület problémáit. Összegzem azokat a gondolatokat, melyek – az uniós csatlakozás és a magyarországi folyamatokat figyelembe véve – az országnak ezt a területét,

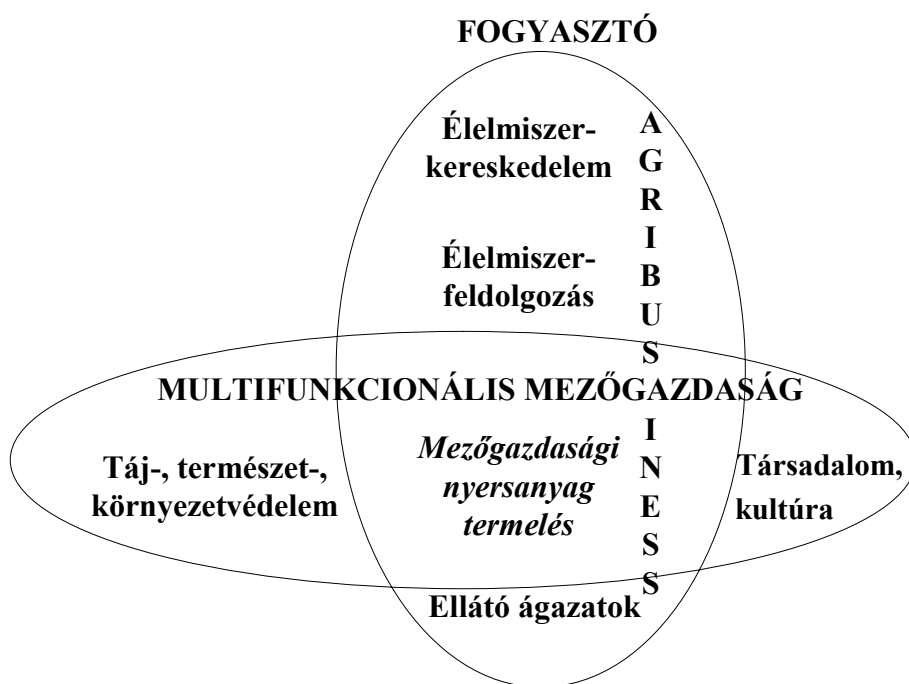
mely jelenleg elmaradott régió, a fenntartható fejlődés irányába mozdíthatják. Úgy gondolom, hogy az új vidékfejlesztési politika negyedik építő eleme, a Leader kezdeményezés elindítása a térségben egy lépés lehet a jelenlegi gondok megoldása felé. Az elméleti következtetéseket empirikus vizsgálattal is próbáltam alátámasztani, ugyanis a Leader Program térségi bevezetésénél, annak gyakorlati megvalósításában közreműködtem.

3. AZ ÉRTEKEZÉS FONTOSABB EREDMÉNYEI, MEGÁLLAPÍTÁSAI

Kutatásom eredményeit és fontosabb megállapításait a tárgyalta fejezetek sorrendjében mutatom be.

3.1. A mezőgazdaság szerepe az uniós politikák változásának tükrében

A KAP fejlődése kapcsán végbement változások globálisan is megfigyelhetők. Mára a mezőgazdaság szerepe átértékelődött. A mezőgazdasági tevékenység napjainkban nemcsak mezőgazdasági és ipari nyersanyagtermelést jelent, a multifunkcionális mezőgazdaság a nem áruként megjelenő outputokat (pozitív externáliákat) is magában foglalja (1. ábra).

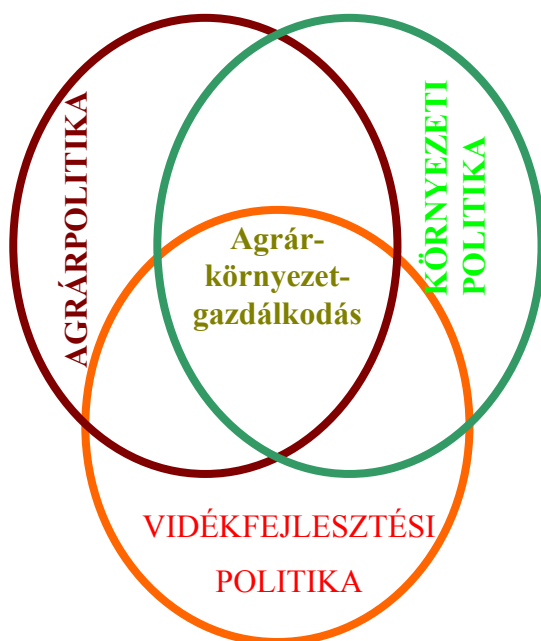
1. ábra: A mezőgazdaság kapcsolatrendszere (saját ábrázolás)

A mezőgazdaságnak fontos szerepe van a hozzá kapcsolódó táj, természet, környezet, valamint a vidéki társadalom tárgyi, szellemi, kulturális örökségének a megőrzésében. **Minél fejlettebb egy ország gazdasága**, a mezőgazdasági nyersanyagtermelés aránya annál kisebb az agribusinessen belül, ezzel szemben **a mezőgazdaság környezeti, társadalmi szerepe egyre jobban felértékelődik**. Az új fogyasztói igények a minőségi és biztonságos élelmiszertermelés mellett, a mezőgazdaság vidékmegtartó szerepét is előtérbe helyezik. Fogyasztói társadalomban a mezőgazdaságra is érvényes az a megállapítás, hogy a vásárlók

határozzák meg a termelők jövőjét. Fontos, hogy a piaci viszonyok előtérbe kerülésével a fogyasztó, aki a termékpálya végén az árukat és szolgáltatásokat megvásárolja, megfelelő információval rendelkezzen arról, hogy mennyire szolgálja az adott termék azokat az új igényeket, amelyek a multifunkcionális mezőgazdaság kapcsán számára fontosak. Minél megfelelőbb információval rendelkezik a fogyasztó, annál jobban tudja befolyásolni a kínálatot.

3.2. Az agrár-környezetgazdálkodási intézkedések szerepe

Az Unió agrárpolitikáját érintő környezeti stratégia célzott agrár-környezetgazdálkodási intézkedéseket jelent, melyek – különösen a vidéki területeken – túlmutatnak a Helyes Gazdálkodási Gyakorlaton. Ezek az intézkedések integrált, és egyúttal egyetlen kötelező részét képezik a vidékfejlesztési programoknak. Az agrár-környezetgazdálkodási intézkedések a környezetpolitika, az agrárpolitika és a vidékfejlesztési politika közös halmazának tekinthetők (2. ábra), ezért erre a célra fordított támogatási pénzek multiplikatív hatása figyelemreméltó.

2. ábra: Az agrár-környezetgazdálkodási intézkedések és az uniós politikák kapcsolata (saját ábrázolás)

Az Európai Unió Bizottsága az agrár-környezetgazdálkodási intézkedéseknek hét alapelvét sorolja fel, melyek a következők: 1. Önkéntesen választható, 2. Terület specifikus, 3. Hosszú távra tervezett (fontos a monitoring és az értékelés), 4. Magas támogatási szintet igényel (a helyes szint megállapítása fontos, ösztönözzön, de ne legyen túlkompenzált), 5. A Helyes

Gazdálkodási Gyakorlat kötelező feltétel, 6. Megfelelő intézményrendszert igényel (tudományos háttér, tanácsadás stb.), 7. WTO besorolás szerint „Zöld dobozos” támogatás. Nyolcadik elvként véleményem szerint hozzá kell tenni, hogy önerőt nem, de társfinanszírozást igényel. Az intézkedések sokfélék, de a **két fő** cél közül:

- a modern gazdálkodás környezeti kockázatainak csökkentése, valamint
- a természetes és a kultúrtáj megőrzése,

valamelyiket mindig szolgálják. A választott intézkedéseket az adott terület adottságai határozzák meg.

Az agrár-környezeti intézkedésekkel az Unió **a mezőgazdaság pozitív externáliáit támogatja**. Vizsgálataim során sokszor tapasztaltam, hogy Magyarországon az intenzív gazdálkodást folytatók akadályozó tényezőnek tekintik ezeket az intézkedéseket, mert úgy érzik, hogy az extenzív gazdálkodás irányába mutatnak. Ezzel ellentétben a Bizottság tanulmányából is kitűnik, hogy az intézkedések széles köréből fakadóan mindenütt lehetőségként kellene kezelni.

3.3. Vidékfejlesztési politika 2007-2013

Figyelembe véve az Európai Bizottság 2004 júliusában kiadott jogszabály-tervezetét, a Tanács 2005 júniusában, bizonyos módosításokkal, elfogadta az 1698/2005/EK rendeletet az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból nyújtandó vidékfejlesztési támogatásokról. A rendelet új alapokra helyezi az EU vidékfejlesztési politikáját. A változások lényegi elemei, hogy egységes vidékfejlesztési alap jön létre, Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap néven (European Agricultural Fund for Rural Development EARDF), valamint az egységes alaphoz egységes finanszírozás társul. Ennek megfelelően a tagországoknak egy egységes vidékfejlesztési tervet kell készíteniük. Ezzel megszűnik a jelenlegi állapot, mely szerint a vidékfejlesztési politikai intézkedéseket kétféleképpen finanszírozták, és két program is készült az intézkedések egy-egy csoportjára. A vidékfejlesztésre fordított kiadások az agrárpolitikán belül bizonyos mértékben emelkednek, de 2013-ra is csak a negyedét jelentik az agrárpolitika ráfordításainak. Az új rendelet **4 tengelyre** építi a vidékfejlesztési politikát. A tengelyek a következő módon épülnek fel:

1. tengely: A mezőgazdaság és az erdészet versenyképességének növelése
2. tengely: Környezetvédelem és tájfenntartás
3. tengely: A vidéki életminőség és a vidékgazdaság diverzifikációja
4. tengely: Leader

A Leader kulcselemévé válik a vidékfejlesztési programozásnak és annak végrehajtásának. A rendelet az egyes tematikus tengelyekhez minimum finanszírozási arányokat társít. A bizottsági javaslatban megfogalmazott arányokat a Tanács bizonyos módosításokkal fogadta el (1. táblázat).

1. táblázat: A vidékfejlesztési támogatások tengelyek közötti megoszlására tett Bizottsági javaslat és az elfogadott rendelet a 2007-2013 közötti programozási időszakra vonatkozólag

	BIZOTTSÁGI JAVASLAT	ELFOGADOTT RENDELET (2005. június)
VERSENYKÉPESSÉG I.	min. 15%	min. 10%
KÖRNYEZET, FÖLDHASZNÁLAT II.	min. 25%	min. 25%
DIVERZIFIKÁCIÓ, ÉLETMINŐSÉG III.	min. 15%	min. 10%
LEADER IV.	min. 7%	EU-15 min. 5% EU-10 min. 2,5%
LEADER-TARTALÉK IV.	3%	eltörölték
TAGÁLLAMI MOZGÁSTÉR*	35%	EU-15 50% EU-10 52,5%

Forrás: EUROPEAN COMMISSION (2004:37): Proposal for a Council Regulation on support to Rural Development by the European Agricultural Fund for Rural Development. Commission staff working document.

http://europa.eu.int/comm/agriculture/rur/publi/propimpact/text_en.pdf;

Council of the European Union (2005:7): Press Release 2669th Council meeting Agriculture and Fisheries

http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/agricult/85525.pdf;

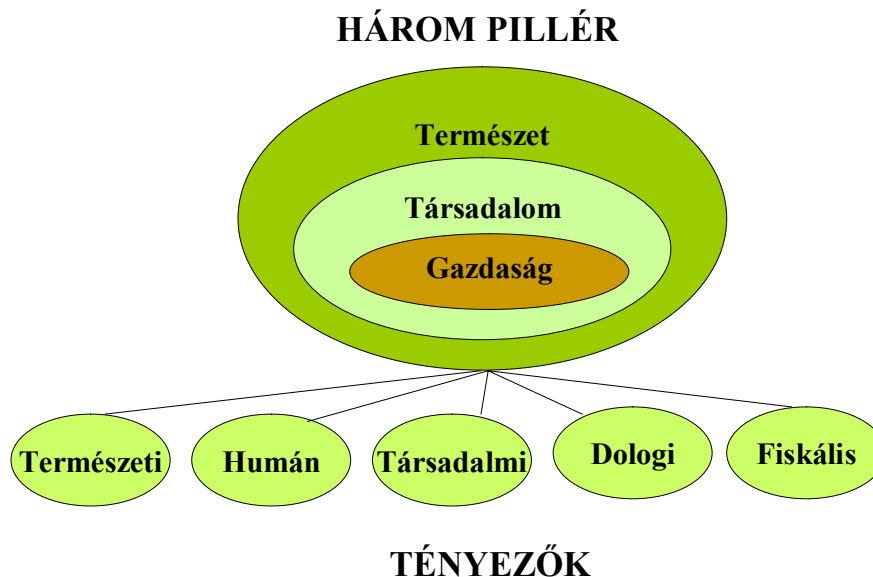
*saját kiegészítés

Az agrárpolitika reformjához hasonlóan, a vidékfejlesztési intézkedésre tett Bizottsági javaslat elfogadásánál is megfigyelhető, hogy a végleges jogszabályban a tagországi érdekek felülkerekedtek a közösséggel szemben, hiszen a nemzeti mozgástér az elfogadott intézkedés alapján tovább nőtt. Másik – kutatásom szempontjából lényeges – változás, hogy a Leader tengely a bizottsági javaslatához képest gyengült.

3.4. A fenntarthatóság, mint horizontális alapelv

Az Unióban a horizontális alapelvek között szerepel a fenntarthatóság, ami azt jelenti, hogy a mezőgazdaságban is szem előtt kell tartani ezt az elvet, vagyis a természeti, társadalmi, gazdasági pillért együttesen kell vizsgálni. A fenntartható fejlődés fenti három pillére a mezőgazdaság kapcsolatrendszerén belül is megtalálható, valamint a vidékfejlesztési politika legújabb reformja kapcsán megnevezett tengelyekkel is párhuzamba állítható.

A három pillér vizsgálatához általában öt faktor kerül kiemelésre (3. ábra), természeti, humán, társadalmi, dologi és fiskális tényezők. Úgy gondolom, hogy Magyarországon a természeti tőke mellett, különösen fontos a humán és a társadalmi tényezők szerepének erősítése.

3. ábra: A fenntarthatóság, mint horizontális alapelv megvalósításának három pillére

Forrás: OLSSON et al. (2004:5): Indicators for Sustainable Development. European Regional Network on Sustainable Development. Paper for discussion.

Az ábrán saját kiegészítés: a három pillér vizsgálatához szükséges tényezők feltüntetése.

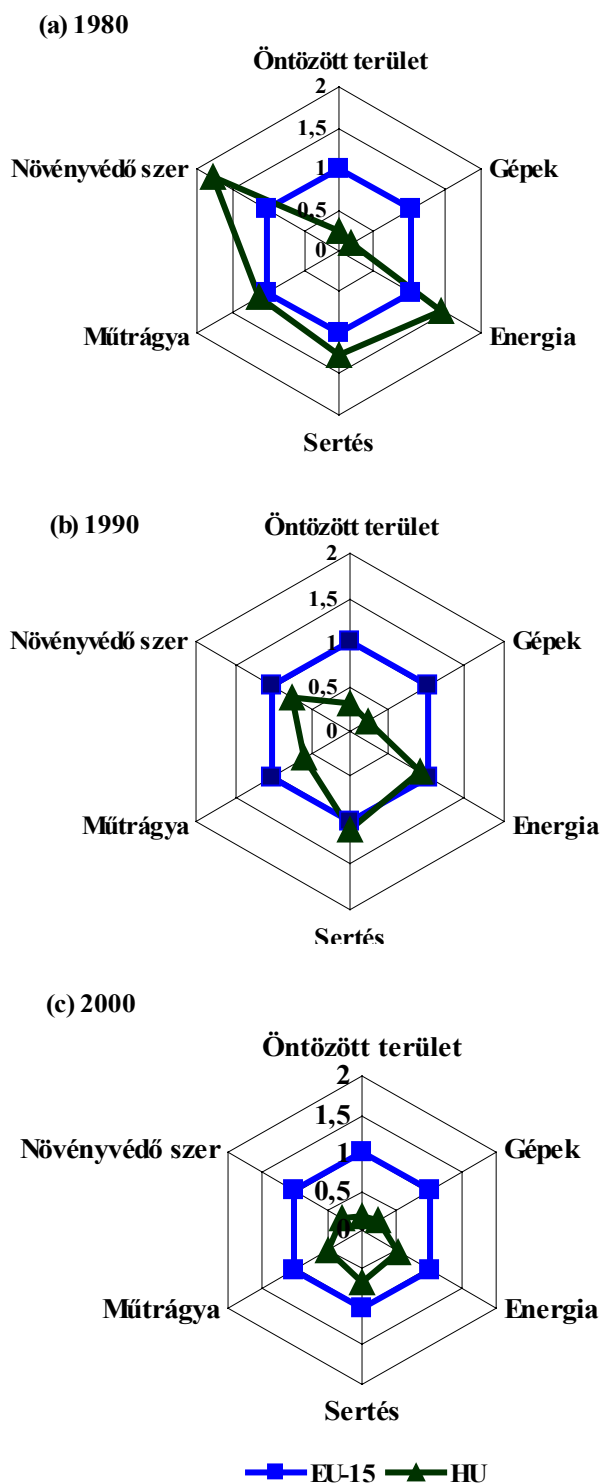
Bár Magyarország nyitott gazdasággal rendelkező ország, a nemzeti vagyon jelentős részét képező **természeti, humán és társadalmi tőke helyes értékelése, és az ezekkel történő megfelelő gazdálkodás**, elengedhetetlen az ország fenntartható fejlődésének biztosításához.

3.5. A fenntarthatóság nyomon követése, az indikátorok szerepe

Az Uniónak az indikátorok kiválasztása kapcsán szerzett tapasztalatai hosszú időszakra nyúlnak vissza. Uniós szinten a mutatókat három nagy csoportba sorolhatjuk: a környezeti politikához kötődő mutatók, a szektorális politikákhoz kötődő mutatók és a fenntartható fejlődéshez kapcsolódó mutatók.

A különböző politikák térnyerésével párhuzamosan figyelhető meg az eltérő mutatócsoportok szerepének változása. A környezeti, a szektorális politikákhoz, majd a fenntartható fejlődéshez kötődő indikátorok egymást követően, de szoros összefüggésben rajzolódnak ki. Az Unió agrárágazathoz kötődően kialakított indikátorkészlete elsősorban a környezeti oldalt követi nyomon. Az agrár-környezeti mutatókat a DPSIR (driving forces – pressure – state – impact – response; hatótényezők – terhelés – állapot – hatás – válaszingtézkedések) modell

keretében helyezték el. A DPSIR modellből a hatótényezőkhez kapcsolódó indikátorokat választottam ki, hogy az uniós szinten elfogadott agrár-környezeti mutatórendszer figyelembe véve ábrázoljam (4. ábra) a magyar mezőgazdaság környezetterhelésének alakulását az EU-15-höz viszonyítva.

4. ábra: A mezőgazdaság környezetterhelése Magyarországon az EU-15 átlagához viszonyítva (a) 1980, (b) 1990 és (c) 2000 (saját ábrázolás)

Az ábrázoláshoz poláris koordináta rendszert használtam, amely egyszerűvé tette a statisztikai adatok közötti áttekintést, az 1980-2000 közötti folyamat nyomon követését. A kapott eredmény jól mutatja, hogy Magyarországon, szemben az EU-15 átlagával, az utóbbi évtizedekben a mezőgazdasági termelés környezetterhelése a környezet-károsító ráfordításoknak a csökkenése miatt mérsékeltebb.

3.6. A magyar mezőgazdaság az EU integrációban

A KAP szabályozó mechanizmusán belül a legszigorúbb előírások az ár- és a támogatási rendszert érintik, ezért a KAP magyarországi alkalmazásának bemutatásánál, a támogatásokra helyeztem a hangsúlyt. A KAP támogatásait három nagy csoportba sorolhatjuk, mely csoportokra jutó támogatási összegek aránya a csatlakozási szerződés eredményeinek következtében, másként alakul az EU-15 és az EU-10 tagországai között. Míg az EU-15 esetében a klasszikus piaci támogatások, a közvetlen, területalapú támogatások és a vidékfejlesztési támogatások megoszlása az EMOGA-ból nyert támogatásokon belül kb. 20%:70%:10%, addig Magyarországon ez az arány 2005-ben kb.12%:53%:35%. Ez abból adódik, hogy a csatlakozási tárgyalások során sérült a piac egységességének alapelve és a csatlakozó országok előreláthatólag csak 2013-ra érik el az EU-15-ök szintjét a közvetlen támogatások tekintetében. Értekezésemben a vidékfejlesztési támogatásokkal foglalkozom, a SAPARD, az AVOP és az NVT kifizetéseit elhelyeztem a 2007-2013 időszak vidékfejlesztési rendeletében meghirdetett 4 tengely mentén. Arra a következtetésre jutottam, hogy a **jelenlegi magyarországi kifizetéseket** figyelembe véve, az első tengely játszik meghatározó szerepet, azon belül is a beruházások. A folyamatok ismeretében a jövőben fontos lesz a harmadik és a negyedik tengely erősítése.

3.7. A Nemzeti Fejlesztési Tervhez kötődő alapelvek

Mivel az AVOP a Nemzeti Fejlesztési Terv programjai közé tartozik, dolgozatomban vizsgáltam a strukturális alapokhoz kötődő elvek magyarországi érvényesülését. Az elemzéshez kérdőíves felmérést végeztem kistérségi menedzserek között. A többek között a következő kérdésre kerestem a választ: „Osztályozza a pályázati felkészülés kapcsán a strukturális alapok főbb alapelveit az ön kistérségében, 1-től 5-ig terjedő skálán! (1: jelentős problémák vannak, 5: jól megoldott)” A kapott, reprezentatívnak nem tekinthető, eredmények azt mutatják, hogy a kistérségek képviselői a strukturális alapokhoz kötődő alapelvek magyarországi érvényesülését közepesnek ítélték, tehát ezen a téren még van tennivaló. A

legnehezebben teljesíthető alapelvnek a társfinanszírozás bizonyult. A társfinanszírozás kapcsán kapott eredményeknél további kutatási munkát igényel annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy a köztudottan sok elmaradott térséget magában foglaló Észak-alföldi régiónál, mivel magyarázható az elsőbbség ezen a területen. A folyamatok ismeretében az okok közé sorolnám a régió országos szinten is kiemelkedő pályázati intenzitását.

2. táblázat: Kistérségi menedzserek strukturális alapokhoz kötődő elvek érvényesüléséről alkotott véleménye NUTS II szinten

Régió	Válaszadók száma	Kistérségek száma	Partnerség	Koncentráció	Társfinanszírozás	Programozottság	Átlag
Nyugat-Dunántúl	21	22	3,48	3,19	2,76	3,33	3,19
Közép-Dunántúl*	2*	26	2,00*	2,50*	2,50*	3,50*	2,63*
Dél-Dunántúl	19	24	3,32	3,00	2,84	3,11	3,07
Közép-Magyarország	8	16	3,13	2,75	2,63	2,63	2,79
Észak-Magyarország	30	28	3,00	3,21	2,62	3,45	3,07
Észak-Alföld	20	27	3,05	3,14	3,14	3,48	3,20
Dél-Alföld	14	25	3,14	3,00	2,57	3,21	2,98
Országos átlag	114**	168**	3,16	3,09	2,77	3,29	3,08

Forrás: saját számítás, * nem értékelhető (csak két válasz érkezett)

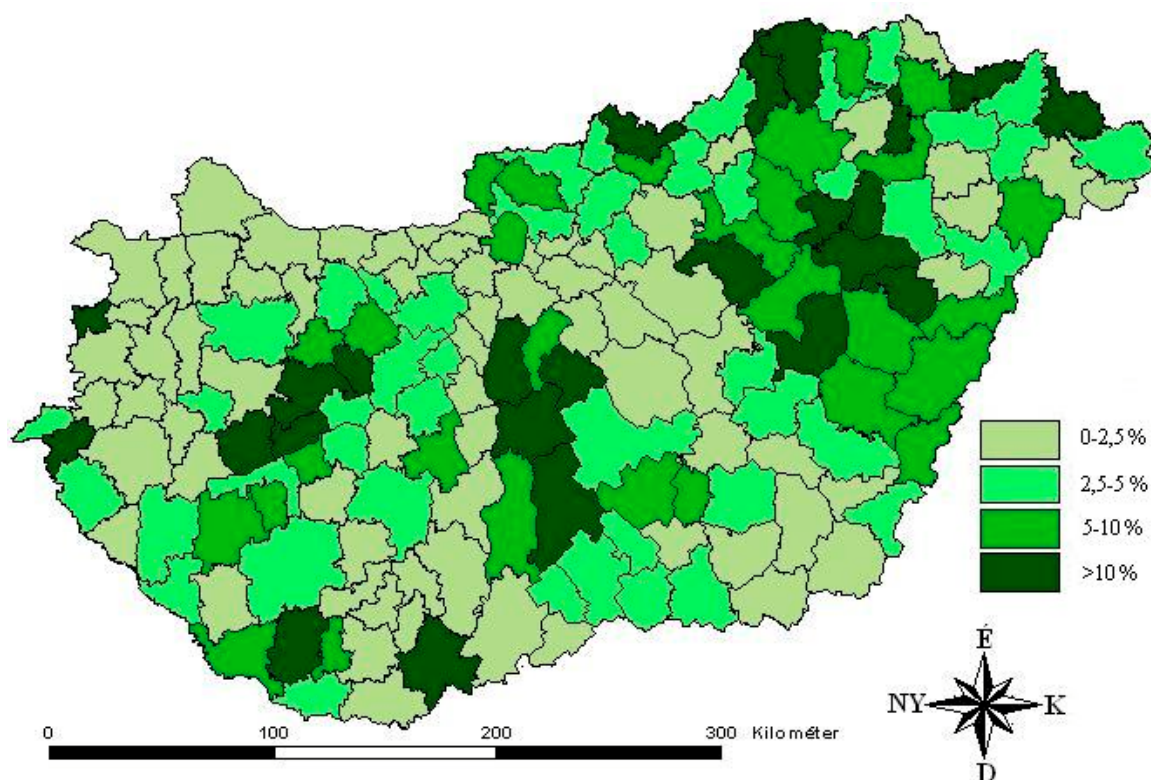
** országos összesen

Bár a kapott értékek sehol sem mutatnak nagy eltéréseket, két értékre hívom fel a figyelmet. Az egyik, a Nyugat-Dunántúl partnerségre adott válasza, mely minden érték közül a legmagasabb. Ez a viszonylag pozitívabb válasz, visszaköszön egy másik, a Leader alapelvek kapcsán feltett kérdésnél is, mely a helyi akciócsoport alakítására vonatkozik. Az okok keresésénél kérdésként merült fel számomra, mely szintén további kutatást igényel, hogy a kapott válasz a kísérleti Leader Programok eredményének köszönhető-e, hiszen a Nyugat-dunántúli régió sikeres volt ebben a programban. A másik kiemelt eredmény, hogy a Közép-magyarországi régió (az ország legfejlettebb területe) minden alapelnél alacsonyabb volt az eredménye az országos átlagnál. Az okok között itt is felmerül a társadalmi tőke kérdése, hiszen úgy gondolom, hogy ebben a régióban az egyéni érdekek még

erősebben jelen vannak a közösségi érdekekkel szemben. Az eredmények további munka elindításának lehetnek alapjai, de azt hiszem a társadalmi tőke vizsgálatának fontosságát mindenképpen alátámasztják.

3.8. A Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program (NAKP) eredményei, valamint az agrár-környezetgazdálkodási prioritás, mint a Nemzeti Vidékfejlesztési Terv (NVT) legfontosabb intézkedése

Az NAKP 2002-ben 2,5 milliárd, 2003-ban 4,5 milliárd forint támogatást nyújtott a programban résztvevő gazdálkodók számára. 2003-ra az ország mezőgazdasági területének 4%-át vonták be a programba. A program eredményeit, NUTS I, II, III és IV szinten vizsgáltam. A NUTS IV szinten kapott eredményeket, az agrár-környezeti mutatórendszer „válasz” mutatójaként határoztam meg (5. ábra).

5. ábra: Az NAKP-ban résztvevő területek aránya a kistérségek mezőgazdasági területéhez viszonyítva, 2003 (Takács, Katonáné saját számítás)

Fontosnak tartottam az NAKP adatainak környezeti, természeti adottságok szempontjából történő vizsgálatát. Az Ángyán és munkatársai által készített földhasználati zónarendszerhez kapcsolódva, arra kerestem a választ, hogy az NAKP intézkedései a zónarendszer melyik területén helyezkednek el, hány százalékát adják ezeknek a területeknek. A számítás azt az eredményt hozta, hogy az NAKP-ban részt vett területek 8,8%-a védelmi, 49,1%-a extenzív

és 42,1 %-a intenzív zónába esik. A másik eredmény azt mutatja, hogy a mezőgazdasági területekből a védett területek 9, az extenzív területek 5 és az intenzív területek 3 százalékát vonták be a programba, ami azt jelzi, hogy **a program a környezeti szempontból érzékenyebb területeken nagyobb szerepet játszik.** Az állítás alátámasztására NUTS III szinten arra kerestem a választ, hogy milyen összefüggés mutatható ki a megyék Programban résztvevő területeinek és védett területeinek teljes területükhöz viszonyított arányai között. A kapott korrelációs együttható (r) értéke 0,55 volt, mely gyenge közepes, pozitív összefüggést mutat. Ez magyarázható azzal, hogy a célprogramok közül a gyepgazdálkodás jelentős arányt képviselt és ez a művelési ág a védett területeken is fontos szerepet játszik.

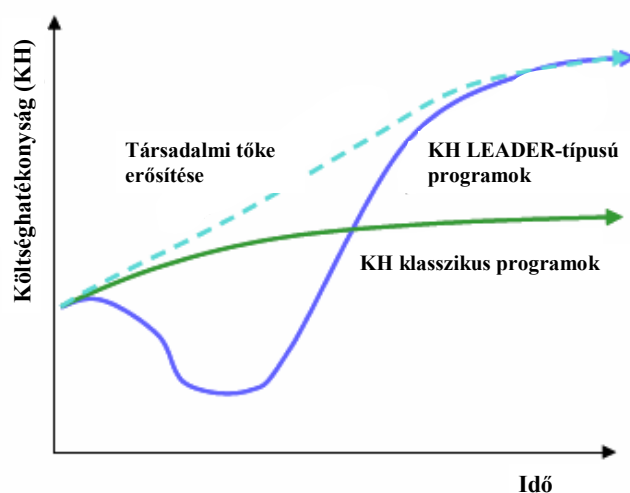
Az itt tett megállapítások alátámasztják az Uniónak azt az irányelvét, hogy a vidékfejlesztési intézkedéseknek több tengelyre kell épülniük, hiszen a különböző intézkedések a fenntartható fejlődés egy-egy meghatározott pillérét erősítik. Az agrár-környezeti támogatások elsősorban a természeti pillér kapcsán játszanak szerepet.

Figyelembe véve, hogy az NVT agrár-környezetgazdálkodási intézkedései alá vont területek nagysága közel 1,5 millió hektárra emelkedett – amely 44 Mrd forint kifizetését jelenti 2005-ben – valamint a SAPARD és az AVOP tapasztalatait, a 2007-2013 közötti időszakra várható, hogy az első és a második tengely mentén fog megoszlan a nemzeti mozgástérből adódó támogatási keret. A Nemzeti Agrár-vidékfejlesztési Stratégia első változatában tervezett forrásmegosztás a két tengelyre 40 és 45%.

3.9. A Leader Program szerepe a társadalmi tőke erősítésében

Értekezésem eredményei felhívták a figyelmet arra, hogy a hazai vidékfejlesztési támogatások figyelmen kívül hagyják a fenntarthatóság társadalmi pillérét. Ezt azért tartom súlyos problémának, mert a társadalmi tőke – bizalom, normák tisztelete és társulási készség hármasságában értelmezve – Magyarországon a rendszerváltozással bekövetkezett társadalmi-gazdasági folyamatok következtében meggyengült. Ennek eredménye, hogy a társadalmi kapcsolatok alapját képező egymás iránti bizalom megrendült, gyengült a társadalmi kohézió. Nemzetközi kutatások eredményei azt mutatják, hogy a fenntartható vidékfejlesztés legfontosabb tényezői a vidék szereplői, az általuk épített belső és külső kapcsolatok. Ezért tartom fontosnak, hogy a 2007-2013 közötti időszakban a harmadik és a negyedik tengely az előre láthatónál – 10%, illetve 2,5% (1. táblázat) – nagyobb szerepet kapjon. A Nemzeti Agrár-vidékfejlesztési Stratégia tervezetében 10%, illetve 5%-os részesedéssel szerepel a két tengely, ami a negyedik, Leader tengelynél pozitív elmozdulásnak számít a fenntartható vidékfejlesztés megvalósítása felé.

A Leader Program alapelveit figyelembe véve – terület alapú megközelítés, alulról építkező fejlesztés, helyi munkacsoport kialakítása, helyi partnerség, innováció, szektorok közötti együttműködés, területek közötti együttműködés, hálózati rendszer, helyi finanszírozás és menedzsment –, több olyan elv is szerepel közöttük, amely a társadalmi tőke fogalmához köthető. Az intézkedés társadalmi tőke erősítő szerepét több tanulmány is megerősíti. A Leader társadalmi tőkére gyakorolt hatását igazolja egy osztrák intézet által készített tanulmány is, mely a klasszikus értelemben vett vidékfejlesztési támogatásokkal veti össze ezt a programot. Az ÖIR kutatás során kapott eredmények azt mutatják (6. ábra),

6. ábra: A Leader típusú programok költséghatékonysága a klasszikus programokkal összehasonlítva

Forrás: ÖIR (2004:57) Methods for and Success of Mainstreaming Leader Innovations and Approach into Rural Development Programmes Final Report by ÖIR-ManagementdiensteGmbH <http://europa.eu.int/comm/agriculture/eval/reports/leader/full.pdf>

hogy költséghatékonyság szempontjából a Leader, a klasszikus vidékfejlesztési támogatásokhoz képest az időszak elején nagyobb ráfordítást igényel, ez a fajta intézkedés hosszú távon költséghatékonny. A társadalmi tőke oldaláról vizsgálva már a kezdeti időszakban erősödést figyeltek meg, mely az idő függvényében tovább nőtt.

3.10. A Leader Program Magyarországon és lehetőségei Hortobágy térségében

A fentiek alapján úgy gondolom, hogy a társadalmi tőkével kapcsolatban fennálló problémák megoldásának egyik eszköze lehet Magyarországon az Unióban Közösségi Kezdeményezésként indult Leader Program. Erre a célra éves szinten jelenleg rendelkezésre álló 2,2 Mrd forintot jelentősen növelni kell az új tervezési időszakban, és az EU-15-nek előírányzott 5%-ot kell figyelembe venni hazánkban is. Ez azért is fontos, mert a Leader Program támogatásai a kiválasztott akciócsoportok számára csak 2006-ban kerülnek kifizetésre.

A Hortobágy Európában is felbecsülhetetlen egyedülálló terület, az UNESCO a Világörökség részévé nyilvánította. Olyan térség, ahol a gazdálkodás a természetvédelmet szolgálja. Az eddigi természetvédelmi intézkedések csak részben érték el céljukat, mert az itt élő gazdálkodók általában csak az intézkedések korlátjaival találkoztak, amelyek plusz költségeket jelentettek számukra, ellentételezés nélkül. Az NVT, valamint a 2007-2013 időszakra a II. tengely mentén megfogalmazott intézkedések (pl. agrár-környezetvédelem, Natura 2000) lehetőséget teremtenek a probléma megoldására.

Az uniós csatlakozáshoz kapcsolódóan a térséget érintő, különböző szinteken (NUTS II, III és IV), valamint a Hortobágyi Nemzeti Park által készített programok egymással harmonizálnak. Nagyon fontos a megvalósuló programok nyomon követése, az Unió által elfogadott, valamint a térség adottságait figyelembe vevő indikátorok segítségével.

A térség tanulmányozása során szerzett ismereteim azt a hipotézist támasztották alá számomra, hogy a térségben erős a természeti pillér, míg a gazdasági és társadalmi gyenge.

A térségben jelenleg **legfontosabb lépésnek a társadalmi tőke megerősítését tartom**, e nélkül nem látok esélyt a gazdasági elmaradottságból való kilábaláshoz. A Leader első pályázati fordulójában, 2005 nyarán, 186 akciócsoport nyújtott be pályázatot. Ez összesen 2332 települést ölel fel (az ország településeinek 75%-át), ahol az ország lakosságának 34%-a él. Hortobágyról két kistérség összefogva, „Hortobágy és mellyéke” néven nyújtott be pályázatot az első Leader kiírásra és jutott tovább 108 akciócsoporttal együtt a második pályázati fordulóba. A 40 nyertes kiválasztására 2006 elején kerül sor. Nyomon követve a pályázati folyamatot elmondható, hogy a társadalmi tőke összetettségéből adódóan önmagában ez a program nem fog megoldást hozni a problémára. Fontos lenne a résztvevőket olyan irányba elmozdítani, hogy az elindult szerveződést folytassák, hiszen sok olyan pályázati lehetőség van a vidék számára, melyek összefogással jobban elérhetők lennének.

4. AZ ÉRTEKEZÉS ÚJ, ILLETVE ÚJSZERŰ EREDMÉNYEI

1. Dolgozatomban kutatási témám integrált megközelítésére, valamint az Unió átfogó horizontális céljának, a fenntartható fejlődésnek szem előtt tartására törekedtem. Magyarországon, a fejlett országokhoz hasonlóan, a mezőgazdaság egyre kisebb szerepet játszik az ország GDP termelésében, mégis elengedhetetlen az ágazat hosszú távú stratégiájának a kidolgozása, hiszen a mezőgazdaság szerepe messze túlmutat a GDP révén kimutatott eredményeken. **Újszerű eredménynek tartom azt a logikai modellt (1. ábra, az értekezésben a 2. ábra), mely saját megközelítésem szerint ábrázolja a mezőgazdaság kapcsolatrendszerét.** Fontosnak tekintem az ábrázolással kapcsolatban, hogy az ágazat környezeti, társadalmi szerepe a fejlett országokban felértékelődik, valamint azt, hogy a fogyasztó, aki a termékpálya végén áll, mozgatja az egész folyamatot. Ezért kap nagyon fontos szerepet a fogyasztóhoz eljutatott *információ*, mely jelző értékű a gazdaság és a társadalom minden szereplője számára.
2. Magyarország jövőjét, fenntartható fejlődését nagyban befolyásolja, miként tudunk gazdálkodni a hazai erőforrások adta lehetőségekkel. Hazánk természeti erőforrásai között jelentős szerepet játszik az ország mezőgazdasági területe. Másik lényeges szempont, figyelembe véve az uniós politikák változását, hogy *amennyire alapfeltétel a mezőgazdaság számára egy életerős vidék, annyira fontos a mezőgazdasági tevékenység a vidék fenntartásához.* Sajnos Magyarország mind a vidékgazdaság, mind a mezőgazdaság kapcsán jelentős problémákkal küzd. *Új megközelítésben kell elkészíteni hazánk mezőgazdaságra vonatkozó, hosszú távú stratégiáját,* figyelembe véve a mezőgazdaság környezeti, társadalmi szerepének felértékelődését. Bár az agrárpolitika az Unión belül döntő részben közösségi szinten szabályozott – a jelenlegi változások abba az irányba mutatnak, hogy az agrárpolitika renacionalizálása is elképzelhető –, nemzeti szintű elképzelések, tervek nélkül nem tudunk versenyképesek maradni az agrárpiacon, nem tudjuk megerősíteni a vidék gazdaságát. A nemzeti agrárstratégia kidolgozásához szolgálhat alapul munkámnak az agrár-környezeti mutatók közül, a „*hatótényezők*” bemutató része, mely megállapításában nem újszerű, hiszen több publikációban is megjelenik a rendszerváltás utáni, gazdasági visszaesés okozta „környezeti ajándékhatás”. **Újszerűnek tekinthető azonban a téma megközelítése, mely a változásokat az Unió agrár-környezeti mutatórendszerén belül helyezi el, valamint az ábrázolás**

(tézisben a 4., értekezésben a 12. ábra), amely az adatsorok közötti áttekinthetőséget, a folyamat nyomon követését teszi lehetővé.

3. A *Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program* vizsgálata is az agrár-környezeti mutatórendszerhez kötődően folytatott munkám része, hiszen a rendszer „válasz” mutatói között szerepel az agrár-környezeti támogatásban részesülő területek nagysága. **Új eredménynek tartom ennek a mutatónak NUTS IV szinten történő meghatározását.** Fontos megjegyezni, hogy az agrár-környezeti intézkedések széles köréből, valamint fő céljaiból – a modern gazdálkodás környezeti kockázatainak csökkentése, valamint a természetes és a kultúrtáj megőrzése – adódóan ezt az intézkedést Magyarországon is *lehetőségként, és nem korlátozó tényezőként kell kezelni.* **Újszerű eredményt hozott az a vizsgálat, mely a 2002-2003 között NAKP-ban részt vett területeket a földhasználati zónarendszerben helyezi el.** A kapott eredmény azt mutatja, hogy az intézkedés főbb céljait figyelembe véve, a támogatott területek, az extenzív és a természetvédelem alá tartozó zónákban nagyobb arányt képviselnek. NUTS III szinten vizsgálva az NAKP-ban résztvevő területeket, összefüggés mutatható ki a megyék védett területei és az NAKP által támogatott területek között.
4. Az agrár-környezetgazdálkodási intézkedések a környezetpolitika, az agrárpolitika és a vidékfejlesztési politika *közös halmazának* tekinthetők, **ezért az erre a célra fordított támogatások multiplikatív hatását figyelembe kell venni.** A támogatásokkal a környezeti externáliák internalizálásra kerülnek. Az NAKP kapcsán végzett számítások alátámasztják azt az uniós iránymutatást, hogy a jövőben a vidékfejlesztés tervezésénél több tengelyre kell építeni a támogatásokat. Önmagában az agrár-környezeti intézkedés nem nyújt megoldást a fenntartható vidékfejlesztés problémáira, hiszen elsősorban a környezeti pillért erősíti, míg a társadalmi, gazdasági oldal más támogatásokat is igényel.
5. Fontos, hogy vegyük figyelembe az Unió 2007-2013 közötti új programozási időszakra tett javaslatát, mely 4 fő tengely között osztja meg a támogatásokat. **Újszerűnek tartom munkámban a vidékfejlesztés kapcsán nyújtott uniós támogatások megközelítését, mely a négy tengelyt figyelembe véve értékeli az eddigi tapasztalatokat.** Az értékelés során tett megállapítások segítségül szolgálhatnak a 2007-2013 közötti időszakra készülő Nemzeti Agrár-vidékfejlesztési Stratégia elkészítéséhez. A SAPARD, az AVOP és az NVT kapcsán szerzett eddigi tapasztalatok a hivatalos előirányzatok ellenére

a versenyképességi tengely – azon belül is a beruházások – dominanciáját mutatják, ami érthető, hiszen köztudott, hogy a magyar mezőgazdaság jelentős tőkehiánnyal küzd már évek óta. Kutatásom folyamán szerzett ismereteim azt erősítették meg számomra, hogy ha *a vidékfejlesztés tervezésénél nem vesszük figyelembe a támogatások tengelyek közötti arányos eloszlását* – természetesen a magyar sajátosságok szem előtt tartásával – nem tudunk hatékonyan működő, fenntartható vidéket teremteni. Nagyon fontos kérdés, hogy az elfogadott uniós irányelveket figyelembe véve, hogyan fogunk élni az *52,5%-os nemzeti mozgástérrel* a vidékfejlesztési támogatások elosztása során.

6. A strukturális politika alapelveire vonatkozó kérdőíves felmérésem eredménye, az EUROLAN EU K+F kutatásai során szerzett információk, valamint a külföldi és a magyar szakirodalom tanulmányozásával nyert ismeretek **a társadalmi tőke erősítésének fontosságára** hívták fel a figyelmemet. A rendelkezésre álló adatok, valamint saját tapasztalataim is egyértelműen azt igazolják, hogy ez a kilencvenes évek óta egyre jobban előtérbe kerülő, a vidékgazdaság jövőjének vizsgálatánál is meghatározó tényező, jelentős deficitet mutat. Nagyon nehéz kérdés, hogyan és milyen ütemben érhetünk el pozitív változást ezen a területen, hiszen a társadalmi tőke sajátossága, hogy rövid idő alatt lerombolható, viszont felépítése általában hosszú folyamat eredménye. *A Leader Program eddigi eredményei azt mutatják, hogy ez az intézkedés egyik eszköze lehet e probléma megoldásának. Újszerű megközelítésnek tartom Hortobágy térségének ebből a szempontból történő vizsgálatát.* A térség első lépéseit tevélegesen nyomon követve a Leader intézkedés kapcsán, elmondható, hogy a társadalmi tőke összetettségéből adódóan, önmagában ez a program nem fog megoldást hozni a problémára, de úgy gondolom, minden eszközt meg kell ragadni a pozitív irányú elmozdulás felé. Sajnálatosnak tartom, hogy a 2007-2013 időszakra elfogadott vidékfejlesztési rendelet a 2004-ben csatlakozott országokat csak 2,5%-ban kötelezi ilyen irányú támogatásra. *Fontosnak tartom, hogy a magyar vidékfejlesztési terv a források elosztásánál a harmadik és a negyedik tengely részesedését megfelelő súllyal kezelje.*

A dolgozat befejezésével munkámat nem tekintem lezártnak. Az értekezés elkészítése során kapott eredmények, az ezekhez kapcsolódóan felmerült újabb kérdések, és a hazai, valamint nemzetközi területen szerzett kapcsolatok, további kutatások elindításához szolgálnak alapul.

5. AZ EREDMÉNYEK GYAKORLATI HASZNOSÍTHATÓSÁGA

Magyarország adottságait figyelembe véve, dolgozatommal a mezőgazdaság természeti, társadalmi kapcsolatrendszerének fontosságát mutattam be. Azért tartottam ezt lényegesnek, mert úgy gondoltam, és kutatásom eredményei ezt meg is erősítették bennem, hogy hazánkban a nemzetgazdaság fejlődését előmozdító lépés lehet, ha sikerül elkészíteni egy hosszú távra szóló – a mezőgazdaságot új oldalról, a multifunkcionális mezőgazdaság aspektusából közelítő – agrárstratégiát. Az értekezés eredményei felhasználhatók a tervezés, az oktatás és a kutatás területén.

- Értekezésem *a tervezés területén* a 2007-2013 időszakra készülő Nemzeti Vidékfejlesztési Tervhez szolgálhat forrásul. Dolgozatomban felhívtam a figyelmet arra, hogy a vidékfejlesztési támogatások intézkedések közötti elosztására a tagországok jelentős mozgásterrel rendelkeznek, és a fenntarthatóság szempontjából nem mindegy, hogyan élünk ezzel a lehetőséggel. A mutatókhoz kötődő eredményeim is ezen a területen alkalmazhatók.
- A szerzett tapasztalataim alapján, az *oktatás területén* elsősorban a környezeti és a gazdasági etika oktatásba történő integrálását tartom fontosnak. A disszertációban szereplő saját készítésű ábrák, táblázatok az adott témák szemléltetésénél nyújthatnak segítséget.
- *A kutatás területén* az értekezés elkészítése során kapott eredmények, a felmerült újabb kérdések, és a hazai, valamint nemzetközi területen szerzett kapcsolatok, mind az agrár-környezeti mutatók, mind a Leader és a Programhoz kötődő társadalmi tőke kapcsán, újabb EU K+F kutatások kezdeti lépéseit jelentik számomra.

6. PUBLIKÁCIÓK AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBEN

Könyv, könyvrészlet, egyetemi jegyzet:

Katonáné Kovács J. (2002): Néhány gondolat az ökológiai gazdálkodás kapcsán. (Hozzászólás) Debreceni Konferenciák I. „A környezetvédelmi szabályozás elmélete és gyakorlata” (Szerk.: Fodor L.) 111-117

Katonáné Kovács J. (2004): Agrár-környezetvédelmi előírások. Földművelésügyi igazgatás, 4. bővített kiadás (Szerk.: Pető K.) FVM Képzési és Szaktanácsadási Intézet, Budapest, 2004. 198-220

Katonáné Kovács J. – Popovics P. (2005): EU ismeretek. In: Vállalkozások működése az EU-ban. (Szerk.: Nábrádi A. – Nagy A.) Szaktudás Kiadó Ház, Budapest 8-77

Szabó Gábor – **Katonáné Kovács Judit** – Popovics Péter (2005): A társadalmi tőke szerepe a vidékfejlesztésben. In: A mezőgazdaság tőkeszükséglete és hatékonysága. (Szerk.: Jávor A.) DE ATC Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar, Debrecen 223-229

Lektorált tudományos közlemények:

Katonáné Kovács J. (2002): Az agrár-környezetvédelem helye és szerepe az Európai Unióban. Debrecen, DAB konferencia. Agrártudományi Közlemények 2002, különszám (Főszerk.: Jávor A.) 65-68

Szabó G. – Fésüs I. – Balázs K. – **Katonáné Kovács J.** (2003): A Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program pályázatainak elemzése. Gazdálkodás, XLVII. évf. (2003) 1. sz. 26-39

Katonáné Kovács J. (2004): Környezeti mutatók – Agrár-környezeti mutatók. DAB Konferencia. Agrártudományi Közlemények 2004, különszám (Főszerk.: Jávor A.) 248-255

Katonáné Kovács J. (2004): Conference on „EU accession and agriculture” Krakow, 2003. Studies in Agricultural Economics 2004 No. 100 Research and Information Institute for Agricultural Economics, Budapest 119-122

Katonáné Kovács J. (2005): A gazdasági fejlődés és az érdekérvényesítés lehetőségei Magyarország számára. In: Magyarország a megújuló Unióban. Európai Műhelytanulmányok, Miniszterelnöki Hivatal (Szerk.: Forgács I. et al.) 99. szám: 123-134

Lektorált cikkek:

Katonáné Kovács J. (2004): Sustainability is difficult in rural areas of Hungary. Letter to the editor. EuroChoices (Managing Editor Davis J.) Volume 3, number 3, 2004. 46

Konferencia előadás:

Szabó G. – **Katonáné Kovács J.** (2001): A vidékfejlesztés finanszírozása az Európai Unióban. Keszthely XLIII. Georgikon Napok „Videkfejlesztés – Környezetgazdálkodás – Mezőgazdaság” tudományos konferencia kiadványa (Szerk.: Palkovics M. – Kondorosyné Varga E.) I. kötet 148-152

Szabó G. – Kuti I. – **Katonáné Kovács J.** (2001): A Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program az EU-csatlakozás tükrében. Budapest, IX. Országos Agrár-környezetvédelmi Konferencia, Szakmai Kiadvány 5-7

Szabó G. – Kuti I. – Szolnoki Gyözőné – **Katonáné Kovács J.** (2002): Agrár-környezetvédelmi helyzetkép az EU-beli adatok és történések tükrében. (Gyöngyös VIII. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok „A mezőgazdasági termelés és erőforrás hasznosítás ökonómiája” (Szerk.: Magda S. – Dinya L.) 3. kötet 263-268

Katonáné Kovács J. (2002): Környezeti mutatószámok a magyar mezőgazdaságban. Keszthely VIII. Ifjúsági Tudományos Fórum 2002 (CD melléklet, 5 oldal)

Katonáné Kovács J. – Koch K. (2002): A Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program intézményi hátterének vizsgálata, kiemelve az ellenőrzés jelentőségét. Keszthely XLIV. Georgikon Napok „Stabilitás és intézményrendszer az agrárgazdaságban” tudományos konferencia kiadványa. (Szerk.: Palkovics M. – Kondorosyné Varga E.) 104 (CD melléklet, 5 oldal)

Boda M. – Katonáné Kovács J. (2002): A Hortobágyi Természetvédelmi és Génmegőrző Közhazsnú Társaság ökológiai tevékenységének bemutatása. Mosonmagyaróvár, XXIX. Óvári Tudományos Napok „Agrártermelés – Életminőség” előadások és poszterek összefoglaló anyaga. (Szerk.: Kovácsné Gaál K.) 128, (CD melléklet, 5 oldal)

Szabó G. – Katonáné Kovács J. (2002): Az NAKP bevezetésének tapasztalatai az Észak-alföldi régióban. Budapest X. Országos Agrár-környezetvédelmi Konferencia, Szakmai Kiadvány 2002. 31-34.

Katonáné Kovács J. (2003): A KAP felidős reformjában előírt környezetvédelmi követelmények a magyar szabályozásban. Keszthely XLV. Georgikon Napok „Új stratégiák az agrárgazdaságban” tudományos konferencia kiadványa. (Szerk.: Palkovics M. – Horváth G.) 71, (CD melléklet, 6 oldal)

Katonáné Kovács J. (2003): The national agri-environmental protection program in specific reference to Hajdú-Bihar county. EFITA2003 Conference, Information technology for a better agri-food sector, environment and rural living. (Edited by Harnos Zs., Herdon M., Wiwczarowski T. B.) Volume I. 466-472

Szabó G. – Katonáné Kovács J. (2003): Az Észak-alföldi régió részvétele az NAKP-ban. Debrecen, AVA 2003 „Agrárgazdaság, vidékfejlesztés és agrárinformatika az évezred küszöbén” nemzetközi konferencia kiadványa (Szerk.: Nábrádi A. – Lazányi J.) 323 (CD melléklet, 8 oldal)

Katonáné Kovács J. (2003): Környezetterhelési mutatók jelentősége a mezőgazdaságban. Debrecen, AVA 2003 „Agrárgazdaság, vidékfejlesztés és agrárinformatika az évezred küszöbén (AVA) nemzetközi konferencia kiadványa (Szerk.: Nábrádi A. – Lazányi J.) 110, (CD melléklet, 10 oldal)

Katonáné Kovács J. (2004): The role of domestic animal breeds in agri-environment protection. 82nd Seminar of the EAAE, 2003. Bonn, “Quality Assurance, Risk Management and Environmental Control in Agriculture and Food Supply Networks” (Edited by Schiefer G., Rickert U.) Volume B 519-524

Katonáné Kovács J. (2004): A 2003. évi ökológiai és extenzív állattartás támogatására pályázók, nyertes pályázatainak értékelése. Debreceni Gyepgazdálkodási napok 20. Gyepgazdálkodás 2004. „Gyep az agrár- és vidékfejlesztési politikában” (Szerk.: Nagy G. – Lazányi J.) 87-91

Katonáné Kovács J. (2004): Agri-environmental measures in Hungary before and after accession to the European Union. Praha, Agrarian Prospects XIII. “Sustainable development of an agrarian sector – challenges and risks” collection of papers. (Edited by Svatoš M. – Boháčková I.) Second part 875-880

Szabó G. – Katonáné Kovács J. (2004): Az NAKP eredményeinek értékelése. Gyöngyös IX. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok „Versenyképesség és jövedelmezőség a többfunkciós mezőgazdaságban” előadások összefoglalói. (Szerk.: Lakatos M. – Rajna R.) 256, (CD melléklet, 6 oldal)

Katonáné Kovács J. – Mártha B. (2005): A Leader típusú vidékfejlesztési támogatások lehetőségei és akadályai Magyarországon. Évkönyv 2004-2005, Pécsi Tudományegyetem Közgazdaság-tudományi Kara, Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola (Szerk.: Buday-Sántha A. – Erdősi F. – Horváth Gy.) I. kötet 219-228

Katonáné Kovács J. – Takács Péter – Szabó Gábor (2005): Farm inputs and agri-environmental measures as indicators of agri-environment quality in Hungary. Copenhagen XI. Congress of the European Association of Agricultural Economists (CD melléklet, 13 oldal)
http://www.eaae2005.dk/POSTER_PAPERS/SS30_879_Katona.pdf

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Disszertációm elsősorban szüleimnek ajánlom, akik mindig, minden feltételt megteremtettek számomra, hogy a dolgozat elkészülhessen. Az a családi háttér, amit biztosítottak számomra, valamint vállalati vezetőként végzett munkájuk nyomon követése, nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a társadalmi tőke kutatását fontosnak tekintsem. Külön hálával tartozok édesapámnak, aki életpályája során szerzett tapasztalatait – a mezőgazdaság és a hortobágyi kistérség kapcsán – megosztotta velem. Az ő munkássága szerves részét képezi értekezésemnek.

Külön köszönettel tartozom témavezetőmnek, Dr. Szabó Gábor Professzor Úrnak, aki saját munkájában végzett példamutatással, a kezdetektől a dolgozatom megszületéséig, időt és energiát nem sajnálva, minden segítséget megadott. Az általa szerzett ismeretek és kapcsolatok a további pályámon is felbecsülhetetlen értékűek maradnak számomra.

Nagyban segítette értekezésem elkészítését az a tanszéki összefogás, melynek során kollégáimtól támogatást és javaslatokat kaptam munkámhoz. Minden munkatársamnak köszönettel tartozom. Külön szeretném kiemelni Rácz Andrea tanszéki titkárnő segítségét.

Köszönetemet fejezem ki mindazon személyeknek, akikkel munkám során találkoztam, és akik építő jelleggel segítették dolgozatom elkészülését.

Végezetül családomnak tartozom köszönettel, hogy elfogadták és támogatták, hogy ez a dolgozat megszülessen.